

УДК 330.322: 330.342.23
JEL: B41; D21; E65; O17; O32
DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2022-1-6-13>

ІНСТИТУЦІЙНІ ПЕРЕШКОДИ ДЛЯ ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ФІРМИ В КЛАНОВО-ОЛІГАРХІЧНІЙ ЕКОНОМІЧНІЙ СИСТЕМІ

©2022 СОБОЛЄВ В. М., СОБОЛЄВА М. В.

УДК 330.322: 330.342.23
JEL: B41; D21; E65; O17; O32

Соболев В. М., Соболева М. В. Інституційні перешкоди для інвестиційно-інноваційного розвитку фірми в кланово-олігархічній економічній системі

Мета статті – враховуючи переважно нормативний характер більшості вітчизняних досліджень проблем інвестиційно-інноваційного розвитку національної економіки, а також останні зарубіжні дослідження теорії фірми, та спираючись на інституційну методологію, здійснити позитивний аналіз зазначеної проблеми, чим, з одного боку, наблизити теоретичний аналіз інноваційних процесів в українській економіці до сучасних реалій, а з іншого – розробити більш адекватні шляхи розв’язання існуючих тут проблем. У результаті дослідження було зроблено висновок про наявність системних інституційних перешкод для інноваційного розвитку української економіки. За роки незалежності в країні сформувалася потужна система неформальних інститутів впливу на всі сторони суспільного життя. Фактично левова частка власності та влади зосереджена в руках невеликої кількості найвпливовіших сімей колишніх і діючих політиків, розставлених ними на ключові посади посадових осіб правоохоронних органів та судової системи в тісному контакті з кримінальними колами. Реальна мотивація діяльності олігархічних кіл вписується у феодално-мафіозну ментальну модель мислення, ухвалення та реалізації управлінських рішень. Перспективними напрямками подальших досліджень цієї проблематики є пошук умов і чинників демонтажу кланово-олігархічної системи, включно з такими складовими: демонополізація політичного життя та збалансоване політичне представництво головних соціальних верств; реальна державна підтримка дрібного та середнього бізнесу на основі максимальної дерегуляції; пріоритетний розвиток охорони здоров’я, освіти та науки на основі щонайменше 10-річного виділення на ці потреби 5% ВВП; належне реформування правоохоронної та судової систем.

Ключові слова: інноваційний розвиток, фірма, інститути, кланово-олігархічна система.

Табл.: 2. **Бібл.:** 37.

Соболев Володимир Михайлович – доктор економічних наук, професор, професор кафедри економічної теорії та економічних методів управління, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (майдан Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

E-mail: vladimir_sobolev@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3043-0901>

Соболева Марія Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри міжнародного бізнесу та економічної теорії, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (майдан Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

E-mail: mariya_soboleva@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5058-2246>

UDC 330.322: 330.342.23
JEL: B41; D21; E65; O17; O32

Sobolev V. M., Soboleva M. V. Institutional Obstacles to the Investment and Innovation Development of a Firm in the Clan-Oligarchic Economic System

The purpose of the article, taking into account mainly the normative nature of most domestic studies of the problems of investment-innovation development of the national economy, as well as the latest foreign studies of the firm theory, and based on the institutional methodology, is to carry out a positive analysis of this problem, which, on the one hand, will bring the theoretical analysis of innovative processes in the Ukrainian economy closer to modern realities, and on the other hand, will be aimed at developing more adequate ways to solve existing problems. As result of the study, it is concluded that systemic institutional obstacles to the innovative development of the Ukrainian economy are present. During the years of independence, a powerful system of informal institutions of influence on all aspects of public life was formed in the country. In fact, the lion's share of property and power is concentrated in the hands of a small number of the most influential families of both former and current politicians, placed in key positions of law enforcement officials and the judiciary in close contact with criminal circles. The real motivation of the activities of oligarchic circles fits into the feudal-mafia mental model of thinking, making and implementing managerial decisions. Promising directions of further research on this issue are the search for conditions and factors for dismantling the clan-oligarchic system, including the following components: demonopolization of political life and balanced political representation of the main social strata; real support on the part of the State for small and medium-sized businesses on the basis of maximum deregulation; priority development of health care, education and science on the basis of at least 10 years of allocation of 5% of GDP for these needs; proper reform of the law enforcement and judicial systems.

Keywords: innovative development, firm, institutions, clan-oligarchic system.

Tabl.: 2. **Bibl.:** 37.

Sobolev Volodymyr M. – D. Sc. (Economics), Professor, Professor of the Department of Economic Theory and Economic Methods of Management, V. N. Karazin Kharkiv National University (4 Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: vladimir_sobolev@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3043-0901>

Soboleva Mariia V. – PhD (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of International Business and Economic Theory, V. N. Karazin Kharkiv National University (4 Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: mariya_soboleva@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5058-2246>

Фірма є первинною господарською ланкою, усередині якої реально впроваджуються інновації. Але загальний вектор інноваційного розвитку національної економіки формується не лише на основі мікропроцесів, але й з урахуванням усього комплексу внутрішніх і зовнішніх чинників впливу на рівень інноваційності – як на макро-, так і на мікрорівнях. Зростання рівня відкритості національної економіки в умовах глобалізації робить внутрішнє економічне середовище більш вразливим до конкурентного впливу зовнішніх чинників або, навпаки, додає нові можливості для розширення ринків збуту товарів і послуг за межі країни перебування фірми.

Саме тому проблематика стимулювання інновацій як умови підтримання конкурентного тону фірми, незалежно від її розміру (а отже, й інвестиційна складова генерування та розповсюдження інновацій), продовжує бути актуальною, з урахуванням постійного виникнення нових викликів сучасності, останнім з яких стала пандемія коронавірусу.

У вітчизняній науковій літературі останніх років не бракує досліджень, що присвячені розкриттю механізмів інвестиційно-інноваційного розвитку національної економіки. У цьому плані слід, перш за все, варто відзначити колективні монографії Інституту економіки та прогнозування НАН України [1–4] та колективну монографію Інституту економіки промисловості НАН України [5], в яких ґрунтовно висвітлено, відповідно, загальні засади інноваційності підприємництва як такого та історичні особливості становлення українського підприємництва, роль фінансових інновацій, інноваційні функції сучасної цифровізації, зв'язок інновацій та економічного зростання і, нарешті, проведено системний аналіз інституційної моделі інноваційної економіки.

Звертає на себе увагу також значний масив наукових статей інвестиційно-інноваційного спрямування. Інноваційно-інвестиційну складову концепції сталого розвитку української економіки та потенціалу цього розвитку розглянуто у працях В. Гордієнко та Т. Джолос [6], Н. Юрчук, В. Вовк і Р. Топіної [7], О. Зельдіної [8], Ю. Лимич [9]; вплив держави на інноваційно-інвестиційний розвиток розглянуто в дослідженнях В. Разживіна [10] та М. Сорочишиної [11]; регіональним аспектам присвячено докторську дисертацію І. Моргачова [12]; специфіку промислових підприємств висвітлено у працях І. Маркіної та С. Марчишинець [13], Н. Брюховецької та І. Булеєва [14], аграрного сектора – у працях М. Крутько, М. Романашенко, І. Романашенко [15], О. Сливінської [16], К. Волощук та Н. Лісевич [17]; вплив іноземного капіталу – у статті Н. Яковлевої-Мельник [18]; механізм інноваційного розвитку в розвинених країнах – у статті І. Барбанової [19]; інноваційний розвиток кантонів Швейцарії на основі кластерного підходу – у статті Т. Оніпко [20]. Інвестиційно-інноваційний розвиток підприємства як такого, незалежно від виду

його діяльності, досліджено у статтях К. Крамаренко [21], М. Михайлова [22] та Т. Охлопкової [23].

Аналіз зазначених досліджень показує, що, попри їхні позитивні риси, більшості з них властиві однотипні недоліки.

По-перше, переважання нормативного аналізу над позитивним, тобто захоплення конструюванням якоїсь ідеальної моделі розвитку інвестиційно-інноваційного підприємництва на відповідних рівнях його регулювання та управління ним, а також у певних сферах підприємницької активності, засноване на некритичному запозиченні міжнародного досвіду.

По-друге, уникнення аналізу реального стану інноваційного підприємництва в нашій країні, а отже, ігнорування потужних малодосліджених механізмів пригнічення підприємницької активності дрібного та середнього бізнесу, що лише підсилює вельми абстрактний характер усіх рекомендацій і пропозицій щодо посилення інноваційності розвитку української економіки.

По-третьє, покладання надмірних сподівань на роль формальних інститутів у стимулюванні розвитку інноваційної складової вітчизняного підприємництва, зокрема на вдосконалення чинної нормативної бази.

По-четверте, відірваність значної частини українських досліджень від сучасних наукових розробок теорії фірми у працях зарубіжних (перш за все, англомовних) дослідників.

При цьому врахування саме останньої обставини, на нашу думку, найзначнішою мірою дозволяє успішно долати перші три недоліки вітчизняних досліджень, оскільки в сучасних зарубіжних дослідженнях теорії фірми глибоко аналізується склад різних груп стейкхолдерів – закладів освіти, акціонерів, менеджменту, працівників, венчурних фірм, фінансових посередників, споживачів, державних структур тощо та їх мотивація до інновацій. Зокрема, такий підхід властивий узагальненим працям з теорії фірми П. Уолкера (*P. Walker*) [24], П. Байленда (*P. L. Bylund*) [25], Е. Стайра (*A. Styhre*) [26], В. Занга (*W. Zhang*) [27], Б. Меддена (*B. J. Madden*) [28]. Прихильники альтернативних поглядів на природу сучасної фірми, Г. Фокселл (*G. R. Foxall*) [29] і М. Мачей (*M. Machaj*) [30], так само виходять з необхідності враховувати складну структуру сучасних внутрішніх і зовнішніх по відношенню до фірми комунікацій. Додаткові можливості для найбільш повного теоретичного відображення реальних механізмів сучасного інноваційного розвитку створюються завдяки дослідженням у суміжних з економікою галузях знання, зокрема у правовій (дослідження У. Х'юберта (*W. D. Huber*) [31]) та політологічній (праця Е. Сінгера (*A. Singer*) [32]). Звертає на себе увагу також дослідження Е. Корсаджер (*E. Korsager*) [33], яка дослідила 25-річну історію конкретної фірми че-

рез призму унікальних індивідуальних особливостей, включаючи інноваційну політику, завдяки яким було досягнуто багаторічного ринкового успіху.

Враховуючи викладене вище, ми поставили за мету цієї статті здійснити спробу подолати зазначені недоліки, з тим, щоб, з одного боку, наблизити теоретичний аналіз інноваційних процесів в українській економіці до сучасних реалій, а з іншого – розробити більш адекватні шляхи розв’язання існуючих тут проблем. Для досягнення цієї мети було застосовано такі методи наукового дослідження, як спостереження, аналіз і синтез, єдність логічного та історичного підходів, інституційний аналіз.

Перш за все, звернемо увагу на правильне визначення явища, що досліджується, та розуміння його змісту. Термін «інвестиційно-інноваційний розвиток» стосовно національної економіки, рівним чином як і стосовно окремої фірми, став загальноживаним. Між тим, трактування його змісту різними авторами є неоднаковим. На нашу думку, поняття «інноваційний розвиток» стосовно фірми слід розуміти в контексті поглядів Й. Шумпетера відносно творчого руйнування, визнаючи при цьому, що підприємницька діяльність не завжди буває інноваційною, хоча сам дух підприємництва не може не бути пошуком найрізноманітніших інновацій. Багатогранність інновацій знаходить свій прояв у тому, що вони охоплюють усі сторони діяльності фірми – виробництво та технологію, структурну організацію, логістику, управлінські схеми, роботу персоналу, маркетингову політику, фінансову діяльність, включно з оптимізацією оподаткування, міжнародною діяльністю тощо. Суперечливість інноваційної поведінки підприємця полягає в тому, що його творчий пошук спрямований переважно на отримання власної вигоди, яка може супроводжуватися негативними наслідками для суспільства (типовий приклад – випуск тютюнових виробів).

Включення до складу інноваційного розвитку інвестиційної складової, на перший погляд, виглядає виправданим. Але слід визнати, що окремі інновації не передбачають здійснення інвестиційних витрат у класичному їх розумінні (наприклад, оптимізація оподаткування вимагає, перш за все, належної професійності працівників фінансово-юридичних підрозділів фірми).

Отже, сутність сучасного інноваційного розвитку на рівні фірми не слід жорстко пов’язувати з інвестиційною активністю, визнаючи при цьому можливість включення такої активності залежно від змісту тієї чи іншої інновації.

Розглядаючи макрорівень інноваційного розвитку, ми маємо враховувати відповідне інвестиційне середовище, яке може бути як сприятливим, так і несприятливим для безперешкодного розповсюдження інновацій, передбачаючи наявність на національному

рівні певних інституційних механізмів нейтралізації можливих шкідливих суспільних наслідків від запровадження окремих таких інновацій. Так, свого часу саме відсутність таких компенсаторних механізмів у вигляді належного державного нагляду та контролю за діяльністю фінансових посередників стала чи не головним чинником розгортання світової фінансової кризи 2007–2008 рр. на тлі бурхливого розповсюдження надризикових гібридних фінансових інструментів.

Що стосується України, то вона являє собою приклад країни, в якій зосереджено величезний інноваційний потенціал економічного зростання, що спирається на людський капітал, але в якій водночас існують потужні інституційні механізми не тільки гальмування цього потенціалу, але і його блокування та пряме штучне кількісне скорочення шляхом витіснення креативного класу за межі економічної території країни. Які обставини свідчать на користь такого висновку?

Як відомо, узагальненим показником відносно го місця країни у світі за рівнем інноваційного розвитку є Глобальний індекс інноваційного розвитку (*Global Innovation Index – GII*). У табл. 1 наведено багаторічну динаміку цього індексу в Україні.

Таблиця 1

Місце України у Global Innovation Index упродовж 2009–2021 рр.

Рік	Місце України		
	у загальному рейтингу	у європейському рейтингу	у рейтингу країн з доходом нижче середнього рівня
2009	79	–	–
2010	61	–	–
2011	60	33	6
2012	63	35	2
2013	83	39	7
2014	63	36	3
2015	64	37	4
2016	76	39	6
2017	50	33	2
2018	43	30	1
2019	47	32	2
2020	45	30	2
2021	49	32	3

Джерело: складено на підставі щорічних публікацій глобального рейтингу інноваційності на сайті Всесвітньої організації інтелектуальної власності [34].

Аналіз даних табл. 1 свідчить про наявність доволі суперечливих тенденцій динаміки інноваційності. З одного боку, наявною є довготривала тенден-

ція покращення загального рейтингу України у світі, з декількома відкатами назад – у 2013 та 2016 рр. Ми пов'язуємо перший відкат у 2013 р. з результатами попереднього періоду перебування на посаді президента В. Януковича та загальною криміналізацією економічного розвитку, а другий відкат – з наслідками російсько-української війни 2014–2022 рр., коли позитивний сплеск 2014–2015 рр., пов'язаний з появою надій на краще, був у 2016 р. короткочасно перекритий процесами, обумовленими пристосуванням економіки до умов війни. На користь такого припущення говорить таке покращення упродовж 2017–2018 рр., коли позитивні очікування, попри війну, невпинно посилювалися.

Важливо відзначити, що наступні три роки свідчать про повернення невпевненості у збереженні позитивних змін 2014–2018 рр. у післямайданній Україні. Цю невпевненість ми пов'язуємо із розчаруванням креативного класу в новій владі, яка з 2019 р. виявилася неефективною та некомпетентною, у тому числі в питаннях збереження належних умов для вільного ведення бізнесу та стимулювання інноваційного розвитку національної економіки.

Якщо ж дивитись на європейський рейтинг України, то він є більш сталим, ніж світовий, хоча, на жаль, країна при цьому не може помітно та відчутно піднятися із нижньої частини європейського списку.

Нарешті, не дуже втішну оцінку можна надати, судячи з того, що Україна у своїй групі країн з доходом нижче за середній (третя підгрупа з чотирьох, на які поділені всі країни – учасниці рейтингу), посідала у 2018 р. 1 місце (тобто, досягла лідерського статусу), але протягом наступних трьох років скотилася на 3-тє місце.

Якщо ж подивитися на суто внутрішню ситуацію з інноваційністю упродовж приблизно того ж періоду (2010–2020 рр.) у табл. 2, то явно можна констатувати не тільки застій, але й стійке погіршення ситуації. Так, питома вага інноваційно активних промислових підприємств в Україні у 2020 р. (16,8%) була нижчою за питому вагу у 2015 р. (17,3%); питома вага витрат на інновації в загальному обсязі реалізованої продукції промислових підприємств впала за 2010–2020 рр. відповідно з 0,9% до 0,6%; у обсязі реалізації продукції самих інноваційно активних підприємств відповідно з 2,1% до 1,4%; частка реалізованої інноваційної промислової продукції в загальному обсязі

Таблиця 2

Показники інноваційної діяльності промислових підприємств України у 2010–2020 рр.

Показник	Рік					
	2010	2015	2017	2018	2019	2020
Кількість інноваційно активних промислових підприємств						
Усього, од.	1462	824	759	777	782	808
відсотків до загальної кількості промислових підприємств	13,8	17,3	16,2	16,4	15,8	16,8
Витрати на інновації промислових підприємств						
Усього, млрд грн	8,0	13,8	9,1	12,2	14,2	14,4
відсотків до загального обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) промислових підприємств	0,9	0,8	0,4	0,4	0,5	0,6
відсотків до загального обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) інноваційно активних промислових підприємств	2,1	2,2	1,1	1,4	1,4	1,4
Кількість промислових підприємств, що впроваджували інновації (продукцію та/або технологічні процеси)						
Усього, од.	1217	723	672	739	687	717
відсотків до загальної кількості промислових підприємств	11,5	15,2	14,3	15,6	13,8	14,9
Кількість упровадженої інноваційної продукції (товарів, послуг) промисловими підприємствами						
Усього, од.	2408	3136	2387	3843	2148	4066
з них нових та/або вдосконалених видів машин, обладнання	663	966	751	920	760	647
Обсяг реалізованої інноваційної промислової продукції (товарів, послуг)						
Усього, млрд грн	33,7	23,0	17,7	24,9	34,3	47,5
відсотків до загального обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) промислових підприємств	3,8	1,4	0,7	0,8	1,3	1,9

Джерело: складено за [35, с. 420].

реалізованої продукції промислових підприємств відповідно з 3,8% до 1,9%; кількість промислових підприємств, що впроваджували інновації відповідно з 1217 до 717 (впала на 41%), а кількість нових та/або вдосконалених видів машин, обладнання відповідно з 663 до 647 [35, с. 420].

Отже, маємо констатувати, що протягом останніх 10 років, на жаль, зберігається дисбаланс у розвитку різних складових національної інноваційної системи, на який раніше звертали увагу А. Єріна, Л. Лігоненко, Л. Федулова: все, що стосується людських ресурсів (освіченості, наявності кваліфікованих кадрів, ринку праці, патентної активності), залишається на відносно високому рівні, але інституційна й організаційна складові, регуляторне середовище, залучення компаній до інноваційних процесів не сприяють інноваційному розвитку економіки [36]. Додамо лише, що, нашу думку, ситуація з освіченістю та якісним складом кадрів за останні 5 років лише погіршилась у зв'язку з посиленням негативних тенденцій в інституційній системі науки та вищої освіти.

Достатньо показово в цьому плані виглядає динаміка частки витрат на виконання НДР у ВВП окремих країн. Так, за 2010–2018 рр. в ЄС у цілому вона зросла з 1,92 до 2,12%, у Німеччині – з 2,73% до 3,13%, у Польщі – з 0,72% до 1,21%, Чехії – з 1,34% до 1,93%, Словаччині – з 0,61% до 0,84%, Болгарії – з 0,57% до 0,76%, Угорщині – з 1,14% до 1,53%, Румунії – з 0,46% до 0,50%, у Литві – з 0,79% до 0,94%, Латвії – з 0,61% до 0,64%, хоча одночасно незначно зменшилася в Естонії – з 1,57% до 1,40%, Іспанії – з 1,36% до 1,24%, у Словенії – з 2,05% до 1,95%. Разом із тим, в Україні вона впала найбільше – з 0,75% у 2010 р. до 0,47% у 2018 р. [37, с. 69], тобто була найнижчою не тільки серед усіх зазначених країн у 2018 р., але й майже дорівнювала найгіршому показнику 2010 р. для Румунії.

На нашу думку, наведені дані свідчать про наявність системних інституційних перешкод для інноваційного розвитку української економіки. За роки незалежності в країні сформувалася потужна система неформальних інститутів впливу на всі сторони суспільного життя. Фактично лєвова частка власності та влади виявилася зосередженою в руках невеликої кількості найвпливовіших сімей колишніх і діючих політиків, розставлених ними на ключові посади лєояльних посадових осіб правоохоронних органів та судової системи в тісному контакті з кримінальними колами. Реальна мотивація діяльності олігархічних кіл вписується у фєодально-мафіозну ментальну модель мислення, ухвалення та реалізації управлінських рішень, для якої характерними є:

- ✦ відсутність державницького підходу;
- ✦ правовий нігілізм;
- ✦ підбір особисто лєояльних кадрів (замість професіоналів);

- ✦ орієнтація на створення штучних економічних привілеїв для великого олігархічного бізнесу, включаючи виведення більшої частини прибутків з-під оподаткування (у т. ч. застосування офшорів) з метою формування та привласнення економічної та політичної ренти;
- ✦ зневага до розвитку соціальної сфери (перш за все, освіти, науки й охорони здоров'я);
- ✦ непотизм і фаворитизм тощо.

За таких умов неминуче скорочується фінансування соціально-культурної сфери, і вона занепадає та деградує. Таким чином, втрачаються конкурентні переваги, що були пов'язані з людським капіталом, потенціалом високого рівня світи, що перейшов у спадок від радянської системи, а власна національна науково-освітня система втрачає потрібну динаміку розвитку та відносну привабливість. Зростаюча частка молоді перестає бачити для себе перспективи нормального життя та професійного зростання і переорієнтовується на самореалізацію поза межами країни. За таких умов інноваційний розвиток фактично зупиняється.

ВИСНОВКИ

Виявлені вище інституційні перешкоди для інноваційного розвитку безпосередньо нібито не стосуються мікрорівня, оскільки характеризують зовнішнє середовище здійснення підприємницької діяльності. Але реально вони не можуть не впливати на атмосферу, зацікавленість і формування довготривалих очікувань учасників відповідних процесів. Водночас олігархізація суспільного життя, хоча і є домінуючою тенденцією, але вона не є абсолютною. Підтвердженням цього є періодичні збурення в суспільстві, пов'язані з надмірним розростанням тінєвих механізмів суспільної регуляції та неприйняттям з боку новонародженого громадянського суспільства найбільш огидних проявів цих механізмів.

Тому вельми актуальними напрямками подальших досліджень цієї проблематики є пошук умов і чинників демонтажу кланово-олігархічної системи, включно з такими складовими:

- ✦ демонополізація політичного життя та збалансоване представництво головних соціальних верств у системі органів влади;
- ✦ реальна державна підтримка дрібного та середнього бізнесу на основі максимальної дерегуляції та ліберального податкового режиму;
- ✦ пріоритетний розвиток охорони здоров'я, освіти та науки на основі щонайменше 10-річного виділення на ці потреби 5% ВВП;
- ✦ належне реформування правоохоронної та судової системи тощо.

Слід враховувати, що інноваційний розвиток обумовлюється не лише і не стільки економічними передумовами, а всією системою економічних, політичних і соціальних інститутів, які завдяки своїй взаємо-

дії можуть як сприяти цьому розвитку, так і блокувати його. Підсумкова його спрямованість визначається, врешті-решт, співвідношенням соціальних сил і збігом багатьох обставин, частина яких носить випадковий характер, що потребує окремого дослідження. ■

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Підприємство в Україні: історико-інституційний аналіз : монографія / [В. В. Небрат, Н. А. Супрун та ін.]. Київ, 2019. 532 с. URL: <http://ief.org.ua/docs/mg/314.pdf>
2. Розвиток фінансових інститутів ЄС та виклики для фінансової політики України : монографія / [Борзенко О. О., Богдан Т. П., Шаров О. М. та ін.] Київ, 2019. 372 с. URL: <http://ief.org.ua/docs/mg/312.pdf>
3. Цифрові технології в інноваційній трансформації економіки України : колективна монографія / Єгоров І. Ю., Никифоров О. І. та ін. Київ, 2020. 308 с.
4. Чинники і тренди економічного зростання в Україні : колективна монографія / за ред. д-ра екон. наук М. І. Скрипниченко. Київ, 2018. 386 с. URL: <http://ief.org.ua/docs/mg/302.pdf>
5. Інституціональна модель інноваційної економіки: колективна монографія / за ред. В. І. Ляшенка, О. В. Прокопенка, В. А. Омеляненка. НАН України, Ін-т економіки пром-сті. Київ, 2019. 327 с. URL: <https://iie.org.ua/wp-content/uploads/2020/12/institutsionalna-model-innovatsijnoi-ekonomiky.pdf>
6. Гордієнко В. П., Джолос Т. В. Інноваційно-інвестиційна безпека як фактор сталого розвитку. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2017. Вип. 5. С. 8–14. URL: http://www.easterneurope-ebm.in.ua/journal/10_2017/03.pdf
7. Юрчук Н. П., Вовк В. Ю., Топіна Р. П. Інноваційно-інвестиційна діяльність як основа реалізації концепції сталого розвитку економіки України. *Агросвіт*. 2019. № 3. С. 53–61. DOI: 10.32702/2306-6792.2019.3.53
8. Зельдіна О. Поняття інвестиційно-інноваційної моделі в умовах сталого розвитку економіки України. *Господарське право і процес*. 2020. № 7. С. 83–88. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.7.14>
9. Лимич Ю. В. Структурно-функціональні ознаки механізмів формування та використання інноваційно-інвестиційного потенціалу економічного розвитку. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2015. Вип. № 12. С. 54–57. URL: <http://www.vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2015/12-2015/12.pdf>
10. Разживін В. М. Державне регулювання інвестиційно-інноваційного розвитку національного господарства : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.03. Дніпро, 2020. 23 с.
11. Сорочишина Н. А. Інвестиційний механізм у складі державної політики у сфері залучення інвестицій на інноваційну діяльність. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія «Державне управління»*. 2018. Т. 29. № 1. С. 152–160. URL: http://www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2018/1_2018/30.pdf
12. Моргачов І. В. Удосконалення інфраструктурного забезпечення регіональних інвестиційно-іннова-

ційних процесів на основі їхнього оцінювання : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.05. Северодонецьк, 2020. 38 с.

13. Маркіна І. А., Марчишинець С. М. Розвиток інноваційно-інвестиційного потенціалу промислового сектору. *Актуальні проблеми інноваційної економіки*. 2019. № 2. С. 5–11.
14. Брюховецька Н. Ю., Булеєв І. П. Ресурси і механізми інвестиційно-інноваційного розвитку промислових підприємств України. *Вісник економічної науки України*. 2019. № 1. С. 11–25. URL: <http://www.venu-journal.org/download/2019/03-Briukhovetska.pdf>
15. Крутько М. А., Романашенко М. О., Романашенко І. О. Роль інноваційно-інвестиційних процесів в аграрному секторі економіки України. *Держава та регіони. Серія «Економіка та підприємство»*. 2021. № 1. С. 24–28. DOI: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2021-1-4>
16. Сливінська О. Б. Сутність інноваційно-інвестиційного розвитку зерновиробництва. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2018. Вип. 23. С. 122–126. URL: <http://global-national.in.ua/archive/23-2018/25.pdf>
17. Волощук К. Б., Лісевич Н. А. Особливості інноваційно-інвестиційного розвитку виробництва продукції тваринництва агропромисловими підприємствами. *Інноваційна економіка*. 2019. № 3-4. С. 12–17. URL: <http://inneco.org/index.php/innecoua/article/view/36/37>
18. Яковлєва-Мельник Н. Г. Іноземний інноваційний капітал як фактор розвитку економіки України. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Проблеми економіки та управління». 2019. Вип. 7. № 4. Ч. 2. С. 75–80. DOI: <https://doi.org/10.23939/semi2019.04.075>
19. Барбанова І. С. Механізм інноваційного розвитку розвинених країн світу та підґрунтя для його створення в Україні. *Збірник наукових праць ЧДТУ. Серія «Економічні науки»*. 2020. Вип. 59. С. 109–117. URL: <https://er.chdtu.edu.ua/bitstream/ChSTU/1962/3/109-117%20Барбанова.pdf>
20. Оніпко Т. А. Інноваційний розвиток кантонів Швейцарії на основі кластерного підходу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Міжнародні економічні відносини та світове господарство»*. 2017. Вип. 16. Ч. 2. С. 33–36. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/16_2_2017ua/9.pdf
21. Крамаренко К. М. Особливості формування стратегії інноваційно-інвестиційного розвитку підприємств. *Науковий погляд: економіка та управління*. 2020. № 3. С. 58–61. DOI: <https://doi.org/10.32836/2521-666X/2020-69-10>
22. Михайлов М. Г. Теоретичні засади інноваційно-інвестиційного підходу до розвитку матеріально-технічної бази підприємств. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 23. С. 38–42. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/23_2016/9.pdf
23. Охлопкова Т. Л. Особливості інноваційної форми інвестиційного проекту. *Вісник Хмельницького національного університету. Серія «Економічні науки»*. 2010. № 2. Т. 2. С. 146–151. URL: http://journals.khnu.km.ua/vestnik/pdf/ekon/2010_2_2/pdf/146-151.pdf

24. Walker P. *The Theory of the Firm: An overview of the economic mainstream*. Routledge, 2017. 223 p.
25. Bylund Per L. *The Problem of Production: A new theory of the firm*. Routledge, 2016. 187 p.
26. Styhre A. *The Institutional Theory of the Firm: Embedded Autonomy*. Routledge, 2020. 197 p.
27. Zhang W. *The Origin of the Capitalist Firm: An Entrepreneurial: Contractual Theory of the Firm*. Springer Singapore, Imprint: Springer, 2018. 208 p.
28. Madden B. J. *Value creation principles: The Pragmatic Theory of the Firm Begins with Purpose and Ends with Sustainable Capitalism*. Wiley, 2020. 272 p.
29. Foxall G. R. *The Theory of the Marketing Firm: Responding to the Imperatives of Consumer-orientation*. Palgrave Macmillan, 2021. 385 p.
30. Machaj M. *A Market Process Theory of the Firm: An Alternative to the Neoclassical Model*. Routledge, 2021. 113 p.
31. Huber W. D. *Corporate Law and the Theory of the Firm: Reconstructing Corporations, Shareholders, Directors, Owners, and Investors*. Routledge, 2021. 215 p.
32. Singer A. A. *The Form of the Firm: A Normative Political Theory of the Corporation*. Oxford University Press, 2018. 313 p.
33. Korsager E. *The Evolution of Business: Interpretative Theory, History and Firm Growth*. Routledge, 2018. 207 p.
34. Офіційний сайт Всесвітньої організації інтелектуальної власності. URL: <https://www.wipo.int/portal/en/index.html>
35. Статистичний щорічник України за 2020 р. Київ : Державна служба статистики України, 2021. 455 с.
36. Єріна А. М. Міжнародні рейтинги: статистичні аспекти обчислення та застосування. Ч. II. Індекси інноваційного та людського розвитку. *Статистика України*. 2016. № 4. С. 66–75.
37. Наукова та інноваційна діяльність України – 2019 : статистичний збірник. Київ : Державна служба статистики України, 2020. 100 с.

REFERENCES

- Barbanova, I. S. "Mekhanizm innovatsiinoho rozvytku rozvynenykh krain svitu ta pidgruntia dlia yoho stvorennya v Ukraini" [Mechanism of Innovative Development of Developed Countries of the World and Fundamentals for Its Creation in Ukraine]. *Zbirnyk naukovykh prats ChDTU. Seriya «Ekonomichni nauky»*, iss. 59 (2020): 109-117. <https://er.chdtu.edu.ua/bitstream/ChSTU/1962/3/109-117%20Barbanova.pdf>
- Borzenko, O. O. et al. "Rozvytok finansovykh instytutiv YeS ta vyklyky dlia finansovoi polityky Ukrainy" [Development of EU Financial Institutions and Challenges for Ukraine's Financial Policy]. Kyiv, 2019. <http://ief.org.ua/docs/mg/312.pdf>
- Briukhovetska, N. Yu., and Bulieiev, I. P. "Resursy i mekhanizmy investytsiino-innovatsiinoho rozvytku promyslovykh pidpriemstv Ukrainy" [Resources and Mechanisms of Investment and Innovation Development of Industrial Enterprises of Ukraine]. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, no. 1 (2019): 11-25. <http://www.venu-journal.org/download/2019/03-Briukhovetska.pdf>
- Bylund Per, L. *The Problem of Production: A new theory of the firm*. Routledge, 2016.
- "Chynnyky i trendy ekonomichnoho zrostantia v Ukraini" [Factors and Trends of Economic Growth in Ukraine]. Kyiv, 2018. <http://ief.org.ua/docs/mg/302.pdf>
- Foxall, G. R. *The Theory of the Marketing Firm: Responding to the Imperatives of Consumer-orientation*. Palgrave Macmillan, 2021.
- Hordiienko, V. P., and Dzholos, T. V. "Innovatsiino-investytsiina bezpeka yak faktor staloho rozvytku" [Innovative and Investment Safety as a Factor of Sustainable Development]. *Skhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnia*, iss. 5 (2017): 8-14. http://www.easterneurope-ebm.in.ua/journal/10_2017/03.pdf
- Huber, W. D. *Corporate Law and the Theory of the Firm: Reconstructing Corporations, Shareholders, Directors, Owners, and Investors*. Routledge, 2021.
- "Instytutsionalna model innovatsiinoi ekonomiky" [Institutional Model of Innovative Economy]. Kyiv, 2019. <https://iie.org.ua/wp-content/uploads/2020/12/instytutsionalna-model-innovatsiinoi-ekonomiky.pdf>
- Korsager, E. *The Evolution of Business: Interpretative Theory, History and Firm Growth*. Routledge, 2018.
- Kramarenko, K. M. "Osoblyvosti formuvannia stratehii innovatsiino-investytsiinoho rozvytku pidpriemstv" [Features of Formation of Strategy of Innovative-Investment Development of Enterprises]. *Naukovyi pohliad: ekonomika ta upravlinnia*, no. 3 (2020): 58-61. DOI: <https://doi.org/10.32836/2521-666X/2020-69-10>
- Krutko, M. A., Romanashenko, M. O., and Romanashenko, I. O. "Rol innovatsiino-investytsiinykh protsesiv v aharnomu sektori ekonomiky Ukrainy" [The Role of Innovation and Investment Processes in the Agricultural Sector of the Economy of Ukraine]. *Derzhava ta rehiony. Seriya «Ekonomika ta pidpriemnytstvo»*, no. 1 (2021): 24-28. DOI: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2021-1-4>
- Lymych, Yu. V. "Strukturno-funktsionalni oznaky mekhanizmiv formuvannia ta vykorystannia innovatsiino-investytsiinoho potentsialu ekonomichnoho rozvytku" [Structural and Functional Features of the Mechanisms of Formation and Use of Innovation and Investment Potential of Economic Development]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu*, iss. 12 (2015): 54-57. <http://www.vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2015/12-2015/12.pdf>
- Machaj, M. *A Market Process Theory of the Firm: An Alternative to the Neoclassical Model*. Routledge, 2021.
- Madden, B. J. *Value creation principles: The Pragmatic Theory of the Firm Begins with Purpose and Ends with Sustainable Capitalism*. Wiley, 2020.
- Markina, I. A., and Marchyshynets, S. M. "Rozvytok innovatsiino-investytsiinoho potentsialu promysloвого sektoru" [Development of Innovation and Investment Potential of the Industrial Sector]. *Aktualni problemy innovatsiinoi ekonomiky*, no. 2 (2019): 5-11.
- Morhachov, I. V. "Udoskonalennia infrastruktornoho zabezpechennia rehionalnykh investytsiino-innovatsiinykh protsesiv na osnovi yikhnyoho otsiniuvannia" [Improving the Infrastructure of Regional Investment and Innovation Processes Based on Their Evaluation]. *avtoref. dys. ... d-ra ekon. nauk : 08.00.05*, 2020.

- Mykhailov, M. H. "Teoretychni zasady innovatsiino-investytsiinoho pidkhotu do rozvytku materialno-tekhnichnoi bazy pidpriemstv" [Theoretical Principles of Innovative-Investment to Going Near Development of Material and Technical Base of Enterprises]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, no. 23 (2016): 38-42. http://www.investplan.com.ua/pdf/23_2016/9.pdf
- Naukova ta innovatsiina diialnist Ukrainy – 2019 : statystychnyi zbirnyk* [Scientific and Innovative Activity of Ukraine - 2019: Statistical Collection]. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 2020.
- Nebrat, V. V. et al. "Pidpriemnytstvo v Ukraini: istoryko-instytutsiinyi analiz" [Entrepreneurship in Ukraine: Historical and Institutional Analysis]. Kyiv, 2019. <http://ief.org.ua/docs/mg/314.pdf>
- Ofitsiinyi sait Vsesvitnyoi orhanizatsii intelektualnoi vlasnosti. <https://www.wipo.int/portal/en/index.html>
- Okhlopkova, T. L. "Osoblyvosti innovatsiinoi formy investytsiinoho proektu" [Features of the Innovative Form of the Investment Project]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Seriiia «Ekonomichni nauky»*, no. 2, part 2 (2010): 146-151. http://journals.khnu.km.ua/vestnik/pdf/ekon/2010_2_2/pdf/146-151.pdf
- Onipko, T. A. "Innovatsiinyi rozvytok kantoniv Shveitsarii na osnovi klasternoho pidkhotu" [The Innovative Development of Cantons of Switzerland on the Basis of Cluster Approach]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriiia «Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo»*, iss. 16, part 2 (2017): 33-36. http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/16_2_2017ua/9.pdf
- Razhyvin, V. M. "Derzhavne rehuliuвання investytsiino-innovatsiinoho rozvytku natsionalnoho hospodarstva" [State Regulation of Investment and Innovation Development of the National Economy]: *avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk : 08.00.03*, 2020.
- Singer, A. A. *The Form of the Firm: A Normative Political Theory of the Corporation*. Oxford University Press, 2018.
- Slyvinska, O. B. "Sutnist innovatsiino-investytsiinoho rozvytku zernovyrobnytstva" [Essence of Innovation and Investment Development of Grain Production]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*, iss. 23 (2018): 122-126. <http://global-national.in.ua/archive/23-2018/25.pdf>
- Sorochyshyna, N. A. "Investytsiinyi mekhanizm u skladi derzhavnoi polityky u sferi zaluchennia investytsii na innovatsiinu diialnist" [Investment Mechanism in the State Policy in the Field of Attracting Investment for Innovation]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Seriiia «Derzhavne upravlinnia»*, vol. 29, no. 1 (2018): 152-160. http://www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2018/1_2018/30.pdf
- Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2020 r.* [Statistical Yearbook of Ukraine for 2020]. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 2021.
- Styhre, A. *The Institutional Theory of the Firm: Embedded Autonomy*. Routledge, 2020.
- Voloshchuk, K. B., and Lisevych, N. A. "Osoblyvosti innovatsiino-investytsiinoho rozvytku vyrobnytstva produktsii tvarynnytstva ahropromyslovymy pidpriemstvamy" [Features of Innovative and Investment Development of Production of Animal Products by Agro-Industrial Enterprises]. *Innovatsiina ekonomika*, no. 3-4 (2019): 12-17. <http://inneco.org/index.php/innecoua/article/view/36/37>
- Walker, P. *The Theory of the Firm: An overview of the economic mainstream*. Routledge, 2017.
- Yakovlieva-Melnyk, N. H. "Inozemnyi innovatsiinyi kapital yak faktor rozvytku ekonomiky Ukrainy" [Foreign Innovation Capital as a Factor in the Development of Ukraine's Economy]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politehnika». Seriiia «Problemy ekonomiky ta upravlinnia»*, vol. 2, no. 4, issue 7 (2019): 75-80. DOI: <https://doi.org/10.23939/semi2019.04.075>
- Yehorov, I. Yu. et al. *Tsyfrovi tekhnolohii v innovatsiinii transformatsii ekonomiky Ukrainy* [Digital Technologies in the Innovative Transformation of Ukraine's Economy]. Kyiv, 2020.
- Yerina, A. M. "Mizhnarodni reitynhy: statystychni aspekty obchyslennia ta zastosuvannia. Ch. II. Indeksy innovatsiinoho ta liudskoho rozvytku" [International Rankings: Statistical Aspects of Calculation and Application. Part II. Indices of Innovation and Human Development]. *Statystyka Ukrainy*, no. 4 (2016): 66-75.
- Yurchuk, N. P., Vovk, V. Yu., and Topina, R. P. "Innovatsiino-investytsiina diialnist yak osnova realizatsii kontseptsii staloho rozvytku ekonomiky Ukrainy" [Innovative-Investment Activity as the Implementation Basis of the Sustainable Development Concept of the Ukrainian Economy]. *Ahrosvit*, no. 3 (2019): 53-61. DOI: [10.32702/2306-6792.2019.3.53](https://doi.org/10.32702/2306-6792.2019.3.53)
- Zeldina, O. "Poniattia investytsiino-innovatsiinoi modeli v umovakh staloho rozvytku ekonomiky Ukrainy" [The Concept of Investment-Innovative Model in the Conditions of Sustainable Development of the Economy of Ukraine]. *Hospodarske pravo i protses*, no. 7 (2020): 83-88. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.7.14>
- Zhang, W. *The Origin of the Capitalist Firm: An Entrepreneurial: Contractual Theory of the Firm*. Springer Singapore, Imprint: Springer, 2018.